

OPKOMST DER ECONOMISCHE GEOGRAPHIE EN HAAR BETEKENIS VOOR NEDERLAND

door

Dr. H. BLINK.

(REDE, UITGESPROKEN BIJ HET AANVAARDEN DER LESSEN IN DE ECONOMISCHE GEOGRAPHIE AAN DE RIJKS HOOGERE LAND-, TUIN- EN BOSCHBOUWSCHOOL TE WAGENINGEN, OP 24 JANUARI 1906).

Nu mij de eer te beurt viel, vanwege Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid te worden uitgenoodigd, om aan de gereorganiseerde Rijks-Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool te Wageningen de lessen te geven in de Economische Geographie, een taak, die ik gaarne aanvaardde, kan ik hiermede niet aanvangen, zonder in een openbare rede uiteen te zetten hoe de Economische Geographie is ontstaan, welke beteekenis zij heeft in het algemeen en voor Nederland en den landbouw in het bijzonder, en welk standpunt door den spreker bij dit onderwijs zal worden ingenomen. Wordt een dergelijke uiteenzetting steeds noodig geacht voor ieder, die tot het geven van Hooger Onderwijs in eenig vak van wetenschap geroepen wordt, des te meer is dat hier noodzakelijk, waar het geldt een nieuwe tak van studie en onderwijs als de Economische Geographie, welke nog weinig beoefenaars telt en voor hen, die afgaan op den woordklank, aanleiding kan geven tot onjuiste beschouwingen. In Nederland is dat dubbel noodzakelijk, omdat zelfs de geographie, volgens de gewone opvatting van het woord, hoewel door de Wet op het Hooger Onderwijs erkend, aan onze Rijks-Universiteiten zoo stiefmoederlijk wordt behandeld, dat er gedurende 30 jaren dienaangaande wel bevoegdheden „cum effectu civili” door genoemde instituten worden gegeven, maar nooit van staatswege aan deze hoogste inrichtingen van onderwijs een onderzoek

naar kennis werd ingesteld en zelfs niet van staatswege de gelegenheid bestaat, hulp te verkrijgen om de noodige kennis tot leeraar in de aardrijkskunde te verwerven, een toestand, waarin Nederland zelfs bij kleine landen als Zwitserland en België ten achter staat. Ware het niet geweest, dat de Gemeente Amsterdam voor een Hoogleraar in de Geographie een plaats aan haar Universiteit had ingeruimd, en dat Prof. Dr. C. M. Kan de moeilijke taak, om de wetenschappelijke studie ook dienstbaar te maken aan het vormen van leeraren, vrijwillig op zijn schouders had genomen, een arbeid, welke veel inspanning vereischt, dan zou men in Nederland tot nog toe geheel verstoken zijn geweest van elke leerkracht om de wetenschappelijke studie in de aardrijkskunde te leiden. In dezen toestand kon het niet uitblijven, dat de naam geographie, in de gewone beteekenis des woords, bij velen nog altijd, zelfs in de ontwikkelde kringen, valsche voorstellingen wekt. En nog meer dan de gewone aardrijkskunde moet de Economische Geographie in ons land uit den aard der zaak algemeen afstuiten op de onbekendheid met het doel, dat zij beoogt.

Daarom des te meer moet het op hoogen prijs gesteld worden, dat het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid, hetwelk door zijn publicaties over Kaashandel, Boterhandel, Druiventeelt en Druivenhandel, enz., tot voorlichting van land- en tuinbouw zich reeds met succes practisch beweegt op het gebied van Economische Geographie, besloot, deze wetenschap ook te maken tot tak van onderwijs aan de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool, teneinde algemeen de oogen voor die kennis te openen bij het toekomstend geslacht.

Voor mij is het nu de taak, in deze ure de opkomst der Economische Geographie te schetsen, het begrip, dat deze nieuwe woord-combinatie vertegenwoordigt, te omschrijven, en de beteekenis dier wetenschap in het algemeen en voor den Nederlandschen landbouw en tuinbouw in het bijzonder in het licht te stellen. Wij hopen door dit overzicht, maar nog meer door de lessen zelve, de kiem der Economische Geographie, die bij ons handelsvolk, zij het ook onbewust, moet sluimeren, los te maken van haar windselen en te leggen in de aarde, die ongetwijfeld ook in Nederland in dezen tijd daarvoor vruchtbaar moet zijn, evenals dat bij onze naburen het geval is. Moge er langzamerhand een plant uit voortkomen, die zich krachtig ontwikkelt en welker vruchten tot zegen van ons volksbestaan en voor onze nationale welvaart kunnen strekken.

* * *

In de eerste plaats wensch ik stil te staan bij de opkomst

van de Economische Geographie als afzonderlijke tak van wetenschappelijke studie en onderzoek. Die opkomst heeft haar historie en kan alleen daardoor verklaard worden.

Zooals de naam reeds doet vermoeden, is de Economische Geographie voortgekomen uit twee andere takken van wetenschap: uit de geographie en uit de economie. Van deze beide heeft de eerstgenoemde de oudste rechten en daarom zullen wij bij de geographie in de eerste plaats stilstaan. De geographie is van zeer hoogen ouderdom, en reeds de reizigers bij de klassieke volken aan de Middellandsche Zee leverden niet alleen een groot aantal gegevens voor de bijzondere kennis van onderscheidene gewesten der aarde, welke in dien tijd binnen hun gezichtsveld vielen, maar ook vindt men bij hen al de eerste proeven, om die afzonderlijke feitenkennis tot één afgesloten wetenschappelijk geheel te vereenigen. Den naam geographie, van Griekschen oorsprong, vindt men niet voor den tijd van Aristoteles, in de 4e eeuw vóór Chr.; hij beduidde in den oudsten tijd, overeenkomstig de letterlijke beteekenis van het woord, enkel de kunst om afbeeldingen van de aardoppervlakte te maken. Eerst langzamerhand ging de naam over op aardrijksbeschrijving in de latere, ruimere beteekenis.

Uit den aard der zaak moesten er bij de waarnemers en reizigers van de Grieksch-Romeinsche oudheid al reeds in hoofdzaak twee richtingen ontstaan naar de objecten, waaraan zij bij hun geographische waarnemingen het meest de aandacht wijdden. Waar zij kwamen op hun reizen, werd spontaan hun blik gericht zoowel op het karakter en het eigenaardige der verschillende landschappen, als op de bewoners, hun leven en werken en de bijzonderheden, welke zij er aantroffen. Terwijl alle reizigers op beide het oog vestigden, moest uit den aard der zaak, al naar den aanleg en de verkregen voorkennis van de reizigers, door den een meer de aandacht gewijd worden aan het aardrijk met zijn karakteristieke natuurvormen, met zijn bergen en dalen, zijn rivieren en bronnen, zijn klimaat, zijn planten- en dierenwereld, enz., terwijl anderen, meer historisch van neiging en inzichten, in het bijzonder de aandacht vestigden op de menschenmaatschappij en wat die voortbracht, om daarbij het aardrijk enkel als het tooneel van het leven en de werken dier menscheit te beschouwen. Zoo werden twee objecten van waarneming, die, hoewel zelfstandig, toch innig met elkander verbonden waren, in de geographie tot een geheel vereenigd. Reeds de oudste aardrijksbeschrijvingen houden zich dan ook bezig zoowel met het aardrijk als met den mensch als sociaal wezen, met de menschenmaatschappij, hoewel nu de eene, dan de andere af-

deeling der geographie meer op den voorgrond trad, al naar de subjectieve eigenschappen van den schrijver of onderzoeker. Aldus werd de dualistische richting der aardrijkskunde geboren; haar ontstaan was geen product van stelselzucht, maar een noodzakelijk gevolg van het waargenomen object, dat beide deelen aan elkander verbindt. Die beide richtingen in de aardrijkskunde vond men niet alleen bij de waarnemers, maar ook bij hen, die de feiten der waarneming systematisch bijeenbrachten tot een wetenschappelijk geheel. Daardoor ontstond er een meer natuurkundige of een mathematische en een meer historische richting of opvatting der geographie. En hoewel nu de eene en dan de andere de overhand heeft, blijven beide toch steeds met elkander in betrekking bij de eminentste geographen der oudheid. Was Anaximander van Milete, die in de eerste helft der zesde eeuw vóór Chr. de eerste wereldkaart trachtte te vervaardigen, meer de beoefenaar der mathematisch-natuurkundige richting, Herodotus, omstreeks 450 v. Chr., die met voorliefde verwijde bij de beschrijving van de zeden en de geschiedenis der afzonderlijke volken, kan men den vader der historische land- en volkenkunde noemen. Bracht Erastosthenes (276—195 v. Chr.) te Alexandrië de beide elementen tot één wetenschappelijk stelsel nader bij elkander, zoodat hij de methode der geographie een vasten grondslag gaf, terwijl hij bij eigen onderzoek meer de mathematische richting volgde, de Griek Strabo (66 v. tot 24 n. Chr.), bekend door zijn beroemde en bijna geheel bewaarde *Geographica* in 17 boeken, was in historische richting de grootste geograaf der oudheid, die de geographie als een filosofische studie beschouwde, welke ten doel heeft, de gesteldheid der natuurlijke landschappen, die, evenals de natuurlijke grenzen, den blijvenden en vasten grondslag der geographie uitmaken, in betrekking tot den cultuurstaat der bewoners te beschouwen. Hij was het, die aantoonde, hoe de aardbodem, met zijn relief en eigenaardigheden, een belangrijken factor vormt in het proces, dat de ontwikkeling der zeden, staatsinrichtingen en de welvaart der volken ten gevolge had, een beginsel, later door Montesquieu in zijn „*Esprit des lois*” ontwikkeld en toegepast. De filosofische opvatting van Strabo vond evenwel lang nog weinig navolgers, en in 't vervolg verkreeg de exacte school op mathematischen grondslag in de geographie tijdens de middeleeuwen den meesten invloed, vooral door Claudius Ptolomeus (2e eeuw na Chr.), wiens „*Geographia*” gedurende eenige eeuwen lang als het belangrijkste werk der aardrijkskunde gold.

Ik mag op deze plaats de geschiedenis der aardrijkskundige inzichten niet vervolgen, maar meende bij den oor-

sprong van het dualisme in de geographie en deze beide hoofdstroomingen kortelijk te moeten stilstaan, omdat wij beide in den loop der tijden weder ontmoeten en de opkomst der economische wetenschap hiermede in betrekking staat. Laat ik er verder enkel op wijzen, dat aan het eind der middeleeuwen bij de geographie meer en meer de opvatting ingang vond, dat ook de volken als geographisch object moeten beschreven worden. Dat blijkt uit de zoogenaamde Kosmographieën, die in de vroege middeleeuwen opkwamen en land- en volkenbeschrijving beide omvatten. Een belangrijke „Kosmographie” was die van Enea Sylvio de Piccolomini, den lateren Paus Pius II, in het midden der 15e eeuw, maar meer bekend werd in de eeuw der wereldontdekkingen de in Duitschland verschenen Kosmographie van Sebastian Münster, die in 1544 het licht zag, en weldra het algemeen gevolgde standaardwerk der aardrijkskunde werd. In onderscheidene talen overgezet, verscheen dit boek vóór 1660 in wel 25 drukken. In deze Kosmographie werden niet alleen de landen der aarde naar grootte, ligging en indeeling behandeld, maar ook werd aan de vruchtbaarheid der gewesten, aan de bewoners, hun karakter, levenswijze en bronnen van bestaan meer dan vroeger de aandacht gewijd, hoewel de schrijver, naar den geest van zijn tijd, niet zelden in het mededeelen van geographische curiositeiten verviel.

Ook Bernhard Varenius, die in 1650 te Amsterdam zijn beroemde *Geographia Generalis* schreef, een meesterwerk van inzicht en diepzinnige opvatting, legt, hoewel meer natuurkundige en mathematicus, naast de natuurkundige kennis het zwaartepunt van het geographisch onderzoek in de menschelijke maatschappij. Hij zegt, dat hierbij de aandacht moet vallen op gestalte, lichaamsvorm en kleur der bewoners, op levensduur, atkomst, enz., en verder, wat voor ons doel van belang is, op „hun kunsten en handwerken, en de winst of het voordeel, dat zedaaruit opdoen, gelijk ook de koopmanschappen en waren, die uit het eene landschap in het andere gezonden worden.”

Nederland was gedurende de eerste helft der 17e eeuw, in den bloeitijd van den Nederlandschen handel, de ondernemingsgeest en welvaart, het land in Europa, dat meer dan enig ander begreep, van hoeveel belang het is, zich aan de spits te stellen, om landen en volken te leeren kennen en die kennis te verbreiden. Had Nederland reeds op 't gebied van kartographie een wereldberoemden naam verworven, hadden reeds een Plancius en anderen op aardrijkskundig gebied ge-

schitterd en waren zij het middelpunt geweest van de groote ondernemingen ter zee, de beroemde uitgeverfirma Elzevier gaf vóór 1650 reeds een geheele serie monographieën uit over land- en volkenkunde van verschillende gewesten der aarde, de eerste uitgave van dien aard, waarin toen reeds landen als China en Japan behandeld werden, het laatste door Bernhard Varenius. Was Nederland aldus vroeg voorgegaan, in den loop der 17e en in de eerste helft der 18e eeuw ging men hier verder op dien weg. Ik heb hier slechts te wijzen op werken als: „De Hedendaagsche historie of tegenwoordige staat van alle volkeren, in opzicht hunner Landsgelegenheid, Personen, Kleederen, Gebouwen, Zeden, Wetten, Gewoonten, Godsdienst, Regeering, Kunsten en Wetenschappen, Koophandel, Handwerken, Landbouw, Landvruchten, Planten, Dieren, Mijnstoffen, enz.”, door de bekende firma Tirion in de eerste helft der 18e eeuw te Amsterdam uitgegeven. Ook in andere landen ging men in die richting. En wij denken hierbij o.a. aan Büsching's „Neue Erdbeschreibung”, welke uitgave in 1754 aanving, een statistisch-geographische statenbeschrijving, die zich nauw aansluit bij de toenmaals eenigszins opkomende statistiek.

Zoo zouden wij verder kunnen gaan met de opsomming van hetgeen op geographisch gebied in Europa en in Nederland geschiedde in de vorige eeuwen, om de kennis der volken en die van het volksleven te verbreiden en een blik te doen werpen op de middelen van bestaan. Doch hoe belangrijk deze studiën ook waren, naarmate de opkomende natuurwetenschappen in de laatste helft der 18e eeuw meer den blik deden vestigen op het wezen der dingen en op nauwkeurige, doorgrondende kennis, werd het duidelijker, dat zij daaraan niet geheel voldeden. De tijd der analyse was aangebroken, en het streven, om de verschijnselen der natuur in hun gecompliceerde samenstelling op te lossen en tot algemeene grondwetten terug te brengen, werd eveneens toegepast op de verschijnselen van het maatschappelijk leven. Was het Montesquieu, die door zijn „Esprit des lois” (1784) de ontwikkeling der wetsinstellingen van de volken der aarde wilde verklaren uit natuurlijke oorzaken, Adam Smith leerde in zijn: „Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations” (1770—74) het wezen van den rijkdom kennen en de algemeene wetten, die de welvaart beheerschen. Door dit onderzoek ontstond de wetenschap der economie of de staat-

huishoudkunde, „welke ten doel heeft, de betrekkingen der menschen, die in de maatschappij leven, te bestudeeren, voor zooverre die betrekkingen voldoen aan hun stoffelijke belangen en de vermeerdering van hun welvaart ten doel hebben”, 1) of, volgens de woorden van Mr. Pierson: „de wetenschap, die ons leert, welke regels de menschheid in het belang der stoffelijke welvaart moet naleven.” 2) „Licht te doen opgaan over practische onderwerpen, betrekking hebbend op de stoffelijke welvaart, is inderdaad het einddoel, waarmede de staathuishoudkunde wordt beoefend,” vervolgt Mr. Pierson verder, en hij wijst er op, „dat men bij het aangeven der regels, welke de menschheid in het belang harer stoffelijke welvaart moet naleven, kan onderscheiden tusschen de regels, die een volk moet naleven in zijn mededinging met andere volken, of iedere groep of afdeling van een volk in haar mededinging met andere groepen of afdelingen, en de regels, die voor de menschheid in haar geheel gelden.” (Wij spatiëeren).

Hadden de aardrijkskundigen der vroegere tijden, en ook die der 19e eeuw, zich meestal bepaald tot het opsommen van eenige cijfers en gegevens omtrent de welvaartstoestanden, de bestaansmiddelen en het verkeer der onderscheidene volken, zonder de factoren van die welvaart na te gaan, of de invloeden, die haar beheerschen, meer dan oppervlakkig aan te duiden, de wetenschap der staathuishoudkunde heeft sedert haar ontstaan de welvaart wel nader in haar wezen onderzocht, doch meestal enkel in het algemeen, en van dien aard waren ook „de regels, volgens welke de menschheid in het belang van haar stoffelijke welvaart moet leven” (Pierson), die meestal door deductie, door redeneering werden gevonden. Deze methode der staathuishoudkunde, die langen tijd in de leerboeken en studiën uitsluitend gevolgd werd en nog vele aanhangers vindt, heeft ongetwijfeld de bekoring, welke de logica aan elke wetenschap geeft. Met haar algemeene conclusiën en regels, met haar verklaring van de staathuishoudkundige verschijnselen in het algemeen had zij aldus een universeel karakter en was zij geldig voor alle landen en volken der aarde en voor alle tijden. Zij analyseerde de verschijnselen in abstracto, leerde de elementen en de beteekenis van waarde en prijs, van pachtwaarde en huurwaarde, van kapitaalrente en ondernemerswinst, de factoren van het arbeidsloon, het karakter en den loop der geldprijzen en van de goederen, de beteekenis en inrichting der ruilmiddelen en van het bankwezen, den aard en

1) Charles Gide: Beknopt Leerboek der Staathuishoudkunde (Ned. bewerking van Herckenrath).

2) Mr. N. G. Pierson. Leerboek der Staathuishoudkunde. Tweede druk. 1896.

het nut der wissels, het doel en het wezen der voortbrenging, de betrekking tusschen voortbrenging en eigenbelang, tusschen bevolking en voortbrenging, tusschen voortbrenging en bescherming, den aard en invloed der belastingen, de regeling der belastingen, enz., kennen. Voorzeker een hoogst belangrijke studie! Maar bij de behandeling van al deze onderwerpen ontdekt men spoedig een leemte, omdat daardoor slechts terloops een blik wordt geslagen op de werkelijkheid, zooals zij is in bepaalde landen en gewesten, zooals wij haar zien, terwijl genoemde studie zich tot hoofddoel stelt, om de zaken te leeren kennen, zooals zij moeten zijn in een wereldstaat, die van geen andere staten of volken afhankelijk is. Het valt niet te ontkennen: genoemde wijze der behandeling van het economische volksleven heeft haar nut; de deductieve methode draagt een wetenschappelijk karakter, heeft een paedagogische beteekenis voor de studie; wij willen daarvan niets afdingen, maar het grootste bezwaar tegen het uitsluitend doorvoeren daarvan is, dat zij ons de volken niet leert kennen, zooals zij zijn, zooals zij groeien of achteruitgaan, zooals zij werken om hun welvaart te vermeerderen, en evenmin de factoren, die daarop invloed uitoefenen bij de verschillende volken. Men kan aanvoeren, dat het doel van de staathuishoudkundigen uit de school van Adam Smith niet is, dit te onderzoeken, dit te beschrijven, en ik laat daar, of dat juist is gezien, maar een feit is het, dat hierdoor een bedenkelijke leemte is gebleven in onze kennis van het leven der verschillende volken, die niet wordt aangevuld door een theoretische conclusie, op deductieve wijze verkregen. De staathuishoudkundigen in die richting hebben evenmin het volksleven in zijn actie, zooals het is, zooals het zich uit, zooals het concreet zich openbaart door den arbeid tot productie, leeren kennen, als de geographen der oude school, die hun volksbeschrijvingen stelselloos aanvulden met eenige statistieken en zonder de oorzaken der verschijnselen na te gaan. Beide richtingen zijn even eenzijdig geweest in de oplossing van hun problemen. Want terwijl Adam Smith, en allen na hem, de natuurlijke factoren in het proces der vorming van rijkdom of armoede noemen, terwijl zij met enkele woorden zeggen, dat bodem, vruchtbaarheid, ligging, klimaat, indeeling der staten, enz. daarop invloed uitoefenen, worden deze factoren bij de ontwikkeling der verschijnselen schier geheel verwaarloosd.

Mr. Pierson geeft in zijn leerboek de beteekenis der persoonlijke en natuurlijke factoren der volkswelvaart toe (pag. 10), tot welke laatste klimaat, ligging, vruchtbaarheid behooren, maar hij laat er op volgen, dat die buiten den kring van het economisch onderzoek moeten blijven en dat de

economische studiën niet al de regels doen kennen tot bevordering der welvaart. Hieruit blijkt, dat ook Mr. Pierson de leemte en de onvolledigheid der staathuishoudkundige opvatting erkent. Evenals de oude geographen het economische element van het volksleven niet tot hun recht deden komen, hebben de schrijvers over staathuishoudkunde de geographische indeeling der aarde niet in acht genomen en hebben zij hun wetenschap gebouwd op abstract kosmopolitisme, niet op de werkelijkheid. Wereldideeën mogen er zijn, de menschen in hun economisch leven vindt men niet als een ondeelbare eenheid op aarde, maar gegroepeerd naar natiën, landschappen, gewesten, staten, enz., en in elk gedeelte staat de bevolking onder den voortdurenden invloed van het geographisch milieu, waarin zij zich bevindt.

Dit gemis van een reëleen grondslag, van een concreet object en van de toepassing van alle factoren heeft in de staathuishoudkunde een leegte gelaten, die ieder moet voelen. Tusschen het beeld, dat de oudere staathuishoudkunde van de menschheid geeft, en dat, hetwelk de oude geographie er van gaf, staat het eigenlijke volk, levend op aarde, er werkend voor zijn welvaart en tot dat doel handelend optredend, zoowel naar buiten als naar binnen, actief en passief ten opzichte van de natuurlijke gesteldheid des lands, haar beheerschend en aan haar onderworpen, maar eveneens in contact met andere staten, met wetten, sociale en staatkundige toestanden, enz. Zoo zijn de volken, niet volgens theoretische indeeling, maar zoo zijn ze geworden, zoo hebben zij zich ontwikkeld onder de samenwerking van geheele reeksen van omstandigheden. Volken en individuen zijn de functies van vele factoren. En het is noodzakelijk voor de praktijk, de volken te leeren kennen, zooals zij zijn, zooals zij leven, zooals zij werken met economisch doel. Het is niet voldoende, een gedeelte der factoren te bestudeeren, maar men moet trachten ze alle te leeren kennen, want tezamen, in hun voortdurende wisselwerking en samenwerking, beheerschen zij het economisch leven. Om dat leven te leeren kennen, moet men uitgaan van de werkelijkheid, van de bestaande toestanden, van de indeeling der werelddeelen en landen in economisch-geographische kringen, zooals die zich gevormd hebben, zooals zij ontstaan zijn op aarde, en het is onmogelijk, de bevolking daarvan te abstraheeren.

Het gemis van den werkelijken grondslag bij de staathuishoudkundige studiën, dat in enkele gedeelten ervan vooral sterk uitkomt, dat in handel en verkeer, in productie en bedrijf, in landbouw en nijverheid bijzonder in het oog valt, heeft het streven doen geboren worden, om deze leemte aan te

vullen. Van de zijde der geographie als het eene, van de zijde der economie als het andere grensgebied, werd meer en meer de open ruimte gevoeld, die tusschen beide ligt, de kloof, waardoor zij gescheiden zijn. En sedert het internationale leven der volken, na het midden der 19e eeuw, de sferen der handelsbetrekkingen voor alle kringen heeft uitgebreid tot bijna aan de verste gedeelten der aarde, heeft die veranderde toestand de behoefte van volken zoowel als van individuen levendig doen worden aan betere kennis van de volksgroepen der aarde naar hun economisch leven. Er openbaarde zich door die veranderde toestanden spontaan een drang naar genoemde kennis, en onder verschillende namen, als: handelsgeographie, verkeersgeographie, cultuurgeographie, landbouwaardrijkskunde, enz. zag men de aardrijkskunde in economische richting zich uitbreiden, dikwijls echter nog geheel onvoldoende, maar toch aan den drang des levens gehoor gevende. En eveneens zag men van de zijde der economie de beperkte opvatting meer en meer verlaten; er stonden van tijd tot tijd mannen op, die de staathuishoudkunde van den algemeenen weg in meer bijzondere banen voerden. Ook de denkers op staathuishoudkundig gebied zagen terecht in, dat de abstracte regels der welvaart niet gelden voor bepaalde volken in verschillende tijden, dat tusschen het kosmopolitisme en individualisme der oude school het nationalisme staat, hetwelk de individueele belangen concentreert tot het organisch geheel van den staat of de natie. Door die gewijzigde opvatting is in de eerste plaats de „nationale staathuishoudkunde” ontstaan, welke haar eersten verdediger sedert 1820 vond in Friedrich List, die, hoezeer tijdens zijn leven ook aangevallen van alle zijden, meer en meer in zijn ware betekenissen erkend wordt. Zijn belangrijkste werk is „Das Nationale System der Politischen Oekonomie”, dat in 1841 het licht zag. List heeft ontegenzeggelijk vele zwakke zijden en leemten van het stelsel der staathuishoudkunde van Adam Smith aangewezen; hij heeft de betekenis der indeeling van de menschheid in natiën tot haar recht doen komen, maar geenszins heeft hij nog voldoende de economische ontwikkeling der volken zelfstandig opgevat en nagevorsch. Toch is onder den invloed van zijn leer de historische school der staathuishoudkunde ontstaan, die dagteekent van de uitgave van Roscher's Leerboek in 1854, en voornamelijk vertegenwoordigers telde in Bruno Hildebrand, mijn hooggeschatten leermeester Lujo Brentano, Gustav Schmoller, Emile de Laveleye e.a. Aan hen heeft de wetenschap een groote reeks van speciale economische onderzoekingen te danken, op grond van historisch feiten-materiaal, die belangrijk bijdroegen tot betere kennis van vele concrete ver-

schijnselen. Nauw in verband hiermede staat de realistische richting der staathuishoudkunde, die ook het feitenmateriaal van het verleden waardeert, maar toch voornamelijk van het heden uitgaat; die statistiek en historie verbindt en alle gegevens aanvaardt, welke kunnen dienen tot verklaring der economische verschijnselen. Tal van wetenschappelijke beoefenaars der staathuishoudkunde moeten daaronder gerangschikt worden en ook hebben enkelen hunner getracht, de theoretische zijde bij het feitenmateriaal niet uit het oog te verliezen. Ik denk hier aan de studiën van Adolph Wagner en de vertegenwoordigers van de exacte of Weener school, met mannen als Menger, Böhm-Bawerk e.a.

Werd door deze scholen de weg gebaad en de hand aan den ploeg geslagen, om concrete economische verschijnselen te onderzoeken; werd door hen ook de geographische factor in het economische ontwikkelingsproces niet vergeten, toch werd deze laatste over 't geheel nog niet voldoende in 't licht gesteld. In aansluiting aan die school en onder den invloed van haar onderzoek en van haar methode is evenwel ontstaan, wat men in Duitschland *Wirtschaftsgeographie* of *Wirtschaftskunde*, in Frankrijk *géographie économique* noemt, en wat wij reeds vroeger aanduidden als *Economische Geographie*, welke wetenschap ik hier de eer heb, het eerst in ons land te mogen onderwijzen.

Wat is het doel der Economische Geographie? De taak der Economische Geographie is, het economische leven en handelen der volken of van andere economische kringen te leeren kennen, zooals die geographisch verbreed zijn over de aarde, om de factoren bloot te leggen, onverschillig van welken aard, welke daarop invloed uitoefenen, en de betrekkingen tusschen de verschillende economische kringen na te gaan en in het licht te stellen. Zij bepaalt zich tot de economische objecten, zooals die zich voordoen, zooals zij verdeeld en gegroepeerd zijn over den aardbol, en gaat dus, evenals de realistische school, uit van de realiteit, al naar zich die op aarde onder den invloed van het geographisch milieu enz. ontwikkeld heeft. Zij heeft, even als Adam Smith door den titel van zijn boek het onderzoek omschreef, ten doel de oorzaken en den aard van de welvaart der volken te onderzoeken, maar bij de Economische Geographie heeft dat onderzoek niet voor de menschheid in het algemeen plaats, maar voor bepaalde volken, voor bepaalde kringen, zooals die met het territorium, waarop zij wonen en dat zij tot hun welvaart exploiteeren, als het ware een geheel uitmaken, zooals zij dat territorium door hun arbeid en optreden een grooter of kleiner beteek-

nis hebben gegeven op het wereldtooneel. Terwijl de oude economie uitging van de abstracte menschheid en door deductie de algemeene wetten van den rijkdom wilde verkrijgen, gaat de economische geographie van de economisch-geographische eenheden uit, en onderzoekt den aard en de oorzaken der welvaart daarvan voor een bepaalden tijd en in gegeven omstandigheden. Dat verschil is ingrijpend in de gevolgen. Het territorium toch vormt den vasten bodem, waaraan de welvaart der bewoners ten nauwste verbonden is. Doch terwijl de aardrijkskunde in de gewone beteekenis het territorium niet alleen beschrijft, maar ook nagaat hoe het ontstaan is, welken invloed het heeft op het klimaat, door welke andere oorzaken het klimaat verder beheerscht wordt, welke de wetten zijn dier natuurverschijnselen, enz., neemt de Economische Geographie die kennis aan als gegeven, gebruikt ze, maar onderzoekt hier niet verder; zij heeft echter het onderzoek der economische eenheden, der economische landschappen als zoodanig ten doel. Het verschil tusschen beide valt in het oog en leert ons duidelijk, dat de Economische Geographie, hoewel zij op geographischen grondslag staat, toch een ander doel heeft dan de gewone geographie. Zij onderzoekt zoowel de extensiteit als de intensiteit der verschijnselen en gaat bij haar onderzoek daarvan zoowel in economische als in geographische richting, waardoor zij in verbinding staat tot beide en voorstudiën in beide richtingen vraagt. Noch uitsluitend de economische wetenschap, noch uitsluitend de geographie verklaart de verschijnselen in een bepaald volksleven, doch beide hebben er invloed op, en de vereeniging van beide tot een wetenschap is dus geen stelselzucht, maar vloeit voort uit de natuur der dingen. De economische geographie verdringt of vervangt noch de algemeene staathuishoudkunde, noch de gewone geographie, maar vult beide aan, breidt beide uit in een richting, waarin men zich tot nog toe te weinig bewoog en welke door de tegenwoordige maatschappij vereischt wordt. Zij vult beide wetenschappen aan met dat, wat wij in onzen tijd van internationaal verkeer noodig hebben, waarom de denkende handelaar vraagt, hetgeen de overleggende industrieel moet kennen, waaraan de praktische staatkunde behoefte heeft, om op goeden grond staathuishoudkundige politiek te voeren, en wat eindelijk den consulairen ambtenaar niet vreemd mag zijn, wil hij der zake kundige en vruchtdragende verslagen bewerken. De belangrijkste vraagstukken voor ons welzijn staan met die kennis in de nauwste betrekking en het verwaarloozen daarvan heeft niet zelden groote schade berokkend. De vraag, in hoeverre het wenschelijk is een economisch verbond met België te sluiten, wordt grootendeels beheerscht door een

juiste vergelijking der economisch-geographische toestanden van België met de onze. Bij de overweging der vraag, welke houding wij bijv. zouden moeten aannemen ten aanzien van het Duitsche tariefstelsel, is het noodig, Duitschlands economischen toestand te kennen, niet enkel in cijfers der algemeene statistiek, maar zooals de toestand is in de deelen van het Rijk en zooals de cijfers verklaard en gegroepeerd worden door de Economische Geographie. De beteekenis der beweging in de Britsche handelspolitiek en de gevolgen, die uit Chamberlain's stelsel eventueel zouden kunnen voortvloeien, worden alleen duidelijk door de studie van den tegenwoordigen Britschen handel en nijverheid, zijn betrekking tot het buitenland en zijn koloniën, in verband met de behoeften en de productie in de Britsche economische sfeer. Moeten wij niet het oog vestigen, ook voor ons belang, op de reusachtige ontwikkeling van Noord-Amerika in economisch opzicht; op de toekomstige beteekenis van Argentina en de andere Zuid-Amerikaansche republieken; op Siberië en China, op Japan, op Mandsjoerije? Een rationeele verdeeling der aarde in consulaire kringen zou alleen met grond berusten kunnen op een nauwkeurige indeeling der aarde in economische gewesten. En bovenal, hebben wij in Nederland, door onze koloniën, niet voortdurend belang bij de kennis der toestanden in tal van andere landen der aarde?

Wat wij onder Economische Geographie verstaan en wat men practische staathuishoudkunde noemt, is na aan elkander verwant. Beide hebben hetzelfde object en grootendeels hetzelfde doel. Nergens komt dat beter uit dan bij het sluiten der handelsverdragen tusschen de onderscheidene landen; wat zijn de bepalingen van deze anders, dan de conclusiën der zorgvuldige overwegingen, die voortgevloeid zijn uit de bestudeering van productie en behoefte der betrekkelijke landen? Een wel overwogen handelsverdrag moet mede berusten op de kennis der economische geographie van de betrokken landen; waar dit niet het geval is, of de grondige kennis daarvan bij een der partijen ontbreekt, blijven de gevolgen niet achterwege. Het feit verdient wel de opmerkzaamheid, dat, toen in 1860 een Pruisisch gezantschap onder Graaf Friedrich von Eulenburg naar China, Japan en Siam werd gezonden tot het sluiten van handelsverdragen, daaraan de voor kort overleden beroemde geograaf, de latere Prof. Ferdinand von Richthofen, met den rang van Legatie-secretaris werd toegevoegd; feitelijk met het doel om tegelijk geographische studiën van die landen te doen maken en op grond daarvan wel overwogen en op kennis der toestanden berustende adviezen te verkrijgen. Aan dat verstandig inzicht in zaken heeft Duitschland niet alleen de eer-

ste en beste economische zoowel als physische kennis van het Oosten te danken, maar voor het optreden van Duitschland in Azië is dat ook van onschatbare praktische waarde geweest.

Het is te veel, om al de vraagstukken op te sommen, of al de belangen aan te duiden, welke in 't algemeen en ook voor Nederland bestaan bij de studie der Economische Geographie; het veld daartoe is te uitgebreid. Het gezegde is voldoende om te doen inzien, voor welk een reeks van betrekkingen in de maatschappij of in den staat, degelijke kennis der Economische Geographie noodzakelijk is, om op goede gronden te kunnen oordeelen over grootere zaken, en om ook de kleinere, van meer particulieren aard, in het rechte licht te beschouwen. Voor den handelaar, den industrieel, den landbouwer, den bollenkweker, den warmoezenier, den boomkweker, enz. is deze kennis nuttig tot vruchtbare uitoefening van zijn bedrijf. Maar voor de diplomaten, voor consulaire ambtenaren, voor de ambtenaren in onze koloniën en voor allen, aan wie eenigermate de behartiging onzer materiële belangen in den vreemde wordt opgedragen, is deze kennis beslist noodzakelijk, om in verschillende omstandigheden te kunnen oordeelen, hoe het best met succes valt op te treden. En toch, ieder zal mij moeten toestemmen, dat in Nederland op dit gebied zeer weinig wordt verricht; dat bij de opleiding voor de hoogste betrekkingen daarmede in 't geheel niet of bijna geen rekening wordt gehouden. Daarom moet het hoog op prijs worden gesteld, dat te dezer plaats, waar men het doel heeft, de landbouwbelangen op wetenschappelijken grondslag praktisch te bevorderen, ook voor die kunde een plaats is ingeruimd bij het onderwijs.

In het bovenstaande heb ik gesproken over de Economische Geographie in het algemeen. Doch daar ik hier op het punt sta om op te treden voor de leerlingen der Rijks Hoogere Landbouw-, Tuinbouw- en Boschbouwschool, wil ik nog enkele woorden wijden aan de beteekenis der Economische Geographie, speciaal voor de wetenschappelijke land- en tuinbouwers en voor de leeraren en ambtenaren bij den landbouw. Voor hen niet minder dan voor den ambtenaar, den industrieel, den staatsman, den regeerder en den consulairen vertegenwoordiger is de kennis der economische geographie beslist noodig. In de eerste plaats toch: wie is in zijn bestaan direct nader verbonden aan de geographische gesteldheid des lands? Waar vindt men duidelijker de geographische gewesten geteekend en door de natuur afgebakend dan in den landbouw en den tuinbouw? Waar gaan natuur en arbeid inniger hand aan hand dan bij den landbouw? Heeft

elk land niet zijn landbouw- en tuinbouwdistricten aan te wijzen; ziet men ze in vreemde landen niet opkomen en ondergaan? Moet in den tegenwoordigen tijd, nu vele landbouwers met de verste gedeelten der aarde in betrekking staan, hij niet het oog gevestigd houden op hetgeen rondom ons voorvalt?

Hoe is de taak en de beteekenis van den landbouwer in een halve eeuw geheel veranderd! De tijd ligt nog niet ver achter ons, dat ieder landbouwer op zijn hoeve schier alles produceerde, wat hij noodig had, en ook weinig meer. Wat hij over had, werd naar de kleine locale marktplaatsen vervoerd, die dezen aanvoer gebruikten in kleinen kring en nog betrekkelijk weinig ervan overbrachten naar grootere marktplaatsen. Daardoor was alles, wat veld en weide, wat boomgaard en moestuin, wat stal en karn, wat korenvelden en bosch oprachten, bestemd voor een klein gebied en werd de prijs door de behoefte binnen die sfeer bepaald. Als men het handelsverkeer van het land in dien tijd afbeeldde, zou men in alle kleine marktstadjes tal van dunne lijnen van de hoeven zien samenloopen, en enkele eveneens dunne lijnen zouden van de marktplaatsen uitloopen op grootere. Zoo was toen Nederland, neen, de geheele aarde verdeeld in een onnoemelijk aantal kleine gewesten, die slechts weinig of niet onder den invloed stonden van het wereldverkeer en alleen in oogenblikken van misgewas of schaarschte den invloed daarvan ondervonden door buitengewoon hooge prijzen, hongersnood en armoede.

Aan dien tijd van landelijke zelfgenoegzaamheid binnen economische miniatuur-gewesten heeft het moderne verkeer voor goed een einde gemaakt. Aanvankelijk waren het de Rijksstraatwegen in Nederland, die met de waterwegen in de eerste 30 jaren der 19e eeuw de hoofdlijnen schiepen van een grooter verkeer en op enkele kruispunten de marktplaatsen voor grootere kringen deden opbloeien. Uit die periode dagteekent de bloei of hernieuwde opkomst van plaatsen als Meppel, Zwolle, Zutphen, Utrecht, enz. De economische gewesten verkregen ruimer gebied; de landbouwers op de hoeven kwamen in betrekking met de behoeften van een uitgebreider maatschappij en de handel in producten des lands nam toe; de geldhuishoudkunde verving meer en meer de natuurhuishoudkunde, hoewel die in afgelegen gewesten nog lang bleef standhouden. Maar toch, ook al werden de verkeerslijnen der provinciesteden met de groote handelscentra breeder, ook toen nog bleef de voorraad van graanzolder en veestal tot de voorziening van een kleinen omtrek beperkt. Doch een algeheele omkeering had plaats, toen de ijzeren tweelinglijnen alle provinciën in Nederland verbonden door

den aanleg van het net der Staatsspoorwegen, gedurende de laatste kwarteeuw, en sedert door locaallijnen en door stoomtramlijnen dat net is uitgebreid. In 1849 had Nederland slechts 17 K.M. spoorlengte, in 1880 : 1841 K.M. en thans bedraagt dit 2942 K.M. „Wij leven in het teeken des verkeers”, zei een buitenlandsch staatsman terecht. En daarom zijn de kringen van aanraking der economisch-geographische gewesten van deelen eener provincie tot de provincie uitgebreid, van de provincie in betrekking gekomen tot het land, van het land tot het werelddeel en vervolgens tot de geheele aarde. De landbouwer op zijn hoeve in de Groninger of Friesche kleilanden, op de afgegraven venen van Groningen en Drente, in de uithoeken van Noord-Brabant en Limburg zoowel als van de Veluwe, gevoelt spoedig de golvingen der prijzen van de landbouwproducten op de wereldmarkt, de behoefte aan of den overvloed van graan, van vleesch, enz. Het isolement is opgeheven; de natuurlijke economische gewesten zijn in betrekking gekomen met de verst verwijderde deelen der aarde: door den reuzenarm van den wereldhandel worden zij aan elkander geschakeld. Heeft aan den eenen kant de zelfgenoegzame landbouwer van vroeger het gebied zien uitbreiden, waar zijn vee, zijn vlas, zijn wol, zijn boter, zijn kaas, enz. gevraagd worden, aan den anderen kant ondervindt zijn bedrijf den krachtigen en voortdurenden invloed van vreemde mededinging door het wereldverkeer. Het koren van Amerika en Rusland, het lijnzaad van Rusland, de grondnoten der tropische gewesten, de maïs en rijst van Java, de zouten uit de diepte van Duitschlands bodem, de guano van Peru, enz., het zijn producten uit andere landen, bij welker prijzen de landbouwer belang heeft. De slechte oogstjaren in de Vereenigde Staten, in Argentinie of elders, de politieke en economische toestanden in Rusland, de welvaart der arbeiders in Engeland en Duitschland, de meerdere of mindere boterproductie en de export uit Siberië, Australië, enz., ziedaar verschijnselen uit de verte die hun invloed doen gevoelen tot in de verst afgelegen dorpen van Nederland. De landbouwer, zoowel de kleine als de groote, zoowel de individueel werkende als de coöperator, moet die toestanden elders begrijpen, doorzien, om hiermede rekening te houden. Was voor een halve eeuw nog bijna uitsluitend de eisch voor de ontwikkeling van den landbouw een technische kennis, thans is deze niet voldoende, want behalve voortbrengen, moet de landbouwer ook afzet weten te vinden voor zijn producten en voortdurend nagaan, welke producten gevraagd worden en waar?

Hetzelfde kan gezegd worden van onzen tuinbouw, van onze bollenteelt en de kwekerij van sierheesters. Ook deze

hebben in de laatste halve eeuw meer dan ooit een internationale beteekenis verkregen. De bollenteler, de warmoezenier en kweeker, zij steken hun armen uit naar de verste gewesten, om die van hun producten te voorzien. Hebben zij het niet noodig, met ruimen blik de verschijnselen der wereld steeds gade te slaan, om te weten, of de economische toestanden zich wijzigen, de behoeften veranderen, de wegen gewijzigd worden, of er nieuwe productie-gebieden als concurrenten opkomen, en, als tolliniën hun den uitweg versperren, of er andere afvoergewesten te vinden zijn?

Zoolang alles bij het oude blijft, is het juist, wat men zoo dikwijls hoort beweren door enkele groothandelaars, dat zij geen voorlichting noodig hebben. Maar het zijn niet allen groothandelaars, met agenten in alle gewesten der aarde. En de tijden blijven niet dezelfde; concurrenten beperken niet zelden de afzetgewesten; de toestanden veranderen dikwijls zoo geheel, dat andere wegen gezocht moeten worden. Dat ervaren de Indische landbouwers met de suiker en met andere producten voortdurend; dat weet ieder.

Daarom moeten de landbouwers, tuinbouwers, enz. steeds op de hoogte blijven van hetgeen er omgaat en moeten vooral de voorgangers, de eersten in hun vak en de leeraren zoo geschoold zijn, dat zij dien voortdurend veranderenden loop der dingen kunnen nagaan. Voor altijd de noodige kennis medegeven, kan de school niet; zij kan enkel en heeft alleen ten doel, het oog te openen, den geest te scherpen, den blik te verruimen, de vaardigheid te bevorderen, om in het leven met goeden grond de feiten te kunnen beoordeelen voor alle landen, om de bronnen tot de kennis der toestanden leeren op te diepen.

Gevoelt men in Nederland dan geen behoefte aan die kennis, zooals men dat in naburige landen wel inziet? Officieel is bij ons onderwijs dit slechts gedeeltelijk het geval. Wij hebben er reeds op gewezen, hoe het hiermede gesteld is, en dat wij daarin achterbleven. Toch werd door particulieren ook in Nederland al sedert lang de behoefte gevoeld aan en de noodzakelijkheid uitgesproken van het verwerven dier kennis, welke wij thans *Economische Geographie* noemen, terwijl enkele pogingen, om die te ontwikkelen, meer of minder volledig in deze richting werden gedaan. Nadat in 1800 de Agent van Oeconomie de beoefening der Statistiek in Nederland had aanprezen en zich beklaagde, dat dit vak op onze hoogeschoolen niet werd aangetroffen (*Oeconomische Courant* 1800 N. 143), loofde de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in haar vergadering van 8 Juni 1802 een gouden medaille uit voor de beste beantwoor-

ding der vraag: „welke de algemeene staat zij, zoo der algemeene als bijzondere huishoudkunde in ons vaderland, en welke de oorzaken zijn, dat men in de grondige en meer algemeene kennis dezer nuttige wetenschap, in evenredigheid met onze naburen, nog zooverre ten achter gebleven is?”

Het was deze vraag, die den hoogleeraar Adr. Kluit er toe bracht, eenige, eerst private, later publieke lessen over de statistiek te geven. En het was dit college in de statistiek, dat werkelijk voor een groot gedeelte de bijzondere economische geographie behandelde. „Het hoofddoel van deze lessen,” aldus begint Kluit zijn college, „is, de staatkundige huishouding der Vereenigde Nederlanden, nu het Koninkrijk Holland, in zijn betrekking van ligging, lucht, grondgesteldheid, bewoners, bevolking, land- en akkerbouw, veeteelt en fabrieken, handwerken, visscherijen, koophandel, zeevaarten verdere middelen van bestaan, met het financiewezen, geldmiddelen, belastingen, inkomsten, regeeringsvorm, staatsbelang, land- en zeemacht en verdere nuttige staatsinrichtingen, alles strekkende tot het einde, hieruit de kracht, vermogen en eigendommen, zoo van 't volk als van 't land zelf, te leeren kennen en waardeeren.” (wij spatiëeren.)

Wij leeren uit de gespatieerde woorden, dat Kluit reeds het begrip economische geographie voor den geest zweefde, ook al kon hij de bijzondere economische geographie nog niet een uitgewerkten vorm geven, wegens gemis van materiaal. Want het moet erkend worden, dat er tot dien tijd in Nederland weinig was gedaan, om ons land en volk goed te leeren kennen in economisch opzicht. Toen hier de veranderde geest van bestuur het oude regentenstelsel had gebroken, toen de handel niet meer de oude wegen kon volgen en op andere bronnen van bestaan de aandacht moest gevestigd worden, was voor de regeling der nieuwe instellingen noodig een onderzoek naar de toestanden in ons land, die men nog niet voldoende kende.

In het „Journal der reize van den Agent der Nationale Oeconomie” in 1800; in het „Aperçu sur la Hollande” van den heer d'Alphonse van 1811 en in andere werken van dien tijd vindt men, hoe er geijverd werd, om de gegevens omtrent de economische geographie van de verschillende gedeelten van ons land te verzamelen. Ook Gijsbert Karel van Hogendorp, die het land met zijn reiskoets doortrok, om de verschillende gedeelten door eigen onderzoek te leeren kennen, teneinde aldus de middelen uit te vorschen, om het volk

economisch te verheffen, geeft in zijn „Bijdragen tot de Huishouding van Staat” herhaaldelijk blijk, behoefte gevoeld te hebben aan de beoefening der Economische Geographie, om daarop zijn staatkunde en staathuishoudkunde te bouwen. Hetzelfde deed de broeder van Gijsbert Karel, Dirk van Hogendorp reeds vroeger voor Java; in zijn boek „Beschrijving van het eiland Java en deszelfs voortbrengselen”, 1799, leverde hij de eerste economisch-geographische beschrijving van Java. Ik wijs nog op den hoogleeraar Ackersdijk, die „de statistiek beschouwde als de grondige en beredeneerde kennis der volken”, en op Dr. van Voorthuizen, die in 1855 lezingen over de Statistiek in Felix te Amsterdam hield, waarbij hij het onomwonden uitsprak, dat het noodzakelijk is den toestand der staten te kennen, waarop men de lessen der staathuishoudkunde wil toepassen. „Het niet kennen van den toestand, waarin men werken moet, doet haar toepassing andere uitkomsten geven, dan men verwachtte, en brengt de waarde der theorieën zelve in verdenking,” zegt Dr. Voorthuizen. En hij vervolgt: „Een eerste vereischte is, het land te kennen, waar de staat zich gevestigd heeft, en wel vooral in die opzichten, waarin het betrekking heeft op het volk, dat daarin leeft, werkt, verkeert en zich ontwikkelt. De ligging toch van het land, de hoedanigheid van zijn grond, door natuur of vroegeren arbeid, de overvloed of schaarschte van water, de meerdere of mindere warmte, dit alles heeft invloed op het voortbrengen, verdeelen en verbruiken der goederen en is oorzaak, dat zich hier een tak van landbouw vestigt, dat een fabriek niet slaagt, dat elders een handelsweg geopend wordt, dat het aankweeken van een vrucht tegenspoed ondervindt.” Verder wijst hij er op, dat de Regeering, „die zich de bevordering der welvaart des volks ten doel stelt en zich bevljigt in het opsporen der middelen, waardoor die kan worden aangekweekt,” deze kennis noodig heeft.

Het was ook Mr. B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis, die in zijn Tijdschrift voor Staathuishoudkunde voortdurend op dit belang wees. Zoo zou ik verder kunnen gaan met op te sommen, hoe velen in Nederland reeds gevoelden en uitspraken, dat de kennis der Economische Geographie — want dat was het toch, wat men met de statistiek en andere namen bedoelde — noodig is. Maar het gezegde is genoeg.

En toch, wat is er van geworden, trots al die goede gedachten? Heeft men op die grondslagen de economisch-geographische kennis van ons land en volk en van zijn koloniën opgebouwd, zoodat wij op goeden grond kunnen oordeelen? Het antwoord is beschamend. Kennen wij de verbreiding der industrieën in Nederland in bijzonderheden; bezit-

ten wij gegevens, die ons deze aanwijzen? Leveren de statistieken der verschillende deelen des lands een nauwkeurig beeld van hetgeen men er vindt; heeft men betrouwbare cijfers, om onze handelsbetrekkingen met verschillende landen na te gaan, te vergelijken; om den in- en uitvoer van de producten, en de verbreiding onzer producten goed te kennen? Op deze en vele soortgelijke vragen kan niet bevestigend geantwoord worden.

Bij de statistiek nu kan de Economische Geographie van onberekenbaar nut zijn, om het beeld, dat de cijfers moeten geven van de volkswelvaart, tot de juiste afspiegeling daarvan te maken. Tot nog toe is de statistiek niet zelden verlaagd tot een stelsellooze opeenhooping van cijfers, betrekking hebbend op administratieve eenheden en fiscale uitkomsten, die, tot gemiddelden berekend, dikwijls niet de minste waarde hebben voor de kennis van hetgeen zij heeten uit te drukken. De statistieke gemiddelden zullen als kennis van de volkswelvaart en het bedrijf alleen waarde hebben, als zij betrekking hebben op de met zorg afgebakende economisch-geographische gewesten. Hierdoor alleen kan in vele gevallen de bij de statistiek noodzakelijke groepeerings der cijfers verkregen worden; zoo worden zij belichaamd.

De behoefte aan betere kennis der economisch-geographische toestanden kwam in den laatsten tijd ook in Nederland herhaaldelijk aan den dag.

Toen voor een twintigtal jaren de algemeene nood drong, om de zorg voor den landbouw ter hand te nemen van regeeringswege, was eerst een onderzoek noodig, om werkelijk onzen landbouw te leeren kennen. In Nederlandsch-Indië viel de inzinking van Java's economischen toestand onverwachts als een schrik Nederland op 't lijf, terwijl men bij nauwkeurige kennis van land en volk de verschijnselen had kunnen voorzien. Zoo zou ik op meer feiten kunnen wijzen, die blijk geven, dat het verwerven van kennis hier te lande soms verouderde sleur is.

Doch gelukkig daagt er licht aan de kinnen! In 1904 noodigde Z. E. de Minister van Koloniën een Commissie uit, om alles bijeen te brengen, wat omtrent Java's economischen toestand te zeggen valt. De enquête op het gebied van den landbouw in 1886 was de eerste poging, om dien beter te leeren kennen naar de locale toestanden. De Regeering heeft in de laatste jaren met buitengewone voortvarendheid gearbeid, om de landbouwstatistiek te verbeteren en tevens, om over allerlei onderwerpen van economisch-geographischen aard in Nederland en in het buitenland inlichtingen te verkrijgen en studiën het licht te doen zien. Ik heb hier het oog op de studiën over de z u i v e l p r o d u c t i e, over den

kaashandel, den druivenhandel, den kooluitvoer, enz. Zoo wordt de wetenschappelijke kennis aan de practijk verbonden. De behoefte aan economisch-geographische kennis wordt gevoeld, en men aarzelt niet, de krachten in te spannen, om die behoefte aan te vullen. En uit dienzelfden gedachtengang, kan ik mij voorstellen, is het besluit der Regeering voortgekomen, om aan de Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool een cursus in Economische Geographie te doen openen. Dat zijn belangrijke verschijnselen, waarop te wijzen valt! De noodzakelijkheid van deze studie werd reeds lang gevoeld, zooals wij zeiden; van enkele zijden werd er herhaaldelijk op gewezen; door de examencommissie voor leeraren van M. O. werd in het verslag meermalen de aandacht daarop gevestigd; wij zelf droegen enkele steentjes ertoe bij, om de studie in die richting te bevorderen of iets daarvoor te leveren. Maar de drang der omstandigheden was veel machtiger en van meer invloed; hij eischte reeds studiën en onderzoek, zoodat zelfs vóór men in ons land van de theoretische vaststelling der Economische Geographie als wetenschap kon spreken, zij practisch reeds was gevestigd. Daardoor zijn de eerste bijdragen op dat gebied ontstaan, geheel uit de spontaan zich openbarende behoefte.

Het is een bescheiden begin, waarmede wij aanvangen, den eersten cursus daarin te geven. Door den aard der Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool als vakschool, moet de leeraar alhier, zonder de ruime opvatting der wetenschap uit het oog te verliezen, zich hoofdzakelijk bepalen tot die gedeelten der Economische Geographie, welke voor den landbouw, in den ruimsten zin opgevat, de meeste beteekenis hebben. Maar zelfs met die beperking is het veld nog te uitgebreid en te weinig ontgonnen, om het in zijn geheel omvang te bewerken. Wij zullen onze beste krachten er aan wijden, om te doen wat wij kunnen.

In het boek „De Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool”, sprak de Regeering op pag. 48 de noodzakelijkheid uit; „dat den landbouwer het oog geopend worde zoowel voor de economische toestanden in het buitenland, als binnen de eigen grenzen, in verband met de geographische gesteldheid, dat hij het karakter en de eigenaardigheden van het handelsverkeer moet leeren doorzien en de factoren leeren kennen, waardoor de omvang en de geographische verbreiding van productie en consumptie beheerscht worden.” Moge het mij gelukken u, die ik verwacht als leerlingen hier te vinden, daartoe eenigermate te brengen. Maar tevens hoop ik, dat het mij gegeven zal zijn, „het wetenschappelijk be-

studeeren der vraagstukken op dit gebied, waarmede de voor- of achteruitgang der volkswelvaart zoo nauw verband houdt," gelijk de Regeering terecht zegt (pag. 50), bij u tot een behoefte te doen worden, en daarvan ook resultaten te zien.

Kennis van zaken en inzicht in de toestanden van het economisch leven der volken van de aarde, in verband met de Nederlandsche belangen, dat zijn de grondslagen, waarop de Nederlandsche welvaart kan bevorderd worden. Jong Holland! gij hebt het in uw macht, daardoor ons land vooruit te brengen en onze natie een belangrijke plaats te verzekeren in de rij der Europeesche volken. Voor de ontwikkeling van wetenschappelijk inzicht en het verwerven van praktische kennis heeft de Regeering gezorgd, door de reorganisatie van de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool. Aan u nu de plicht, om de geestelijke wapenen, waarmede gij hier wordt toegerust, te gebruiken! Laat ze niet roesten in de scheede, maar hanteert ze met durf, met volharding en vooral met overleg, op kennis gegrond. Ik hoop, dat het vak van onderwijs, dat mij thans is opgedragen, daartoe in de rij der hier gedoopte wetenschappen, ook een steentje zal bijdragen. Dan kan Nederland, ook op landbouwgebied, een schoone toekomst tegemoet gaan, en wordt de wensch van den echt vaderlandschen dichter (D. J. v. Lennep) vervuld, als hij hij hopen en profeteerend zich uitspreekt (gedeelte-lijk gewijzigd):

Zoo winn' Holland in luister en mogendheid aan,
Niet door schaamte gedrukt en veroordeeld,
Maar gerust, bij het staren, in nijverheidsbaan
Op der oud'ren voetstap en voorbeeld.

Ja, geluk zij u, Holland bij vroomheid en trouw!
Voere u kennis ten top van vermogen!
Dat de vreemd'ling verbaasd uwen voorspoed aanschouw'
En den zegen, verknocht aan uw pogen!

Breng alom als van ouds dan hier wond'ren tot stand;
Doe de stroomen hun landroof vergoeden;
Dat de vrucht van de weiden, den kleigrond, het zand,
Steeds blijve de glorie en eer van ons land,
Een bron, die de welvaart zal voeden.
Uw weten zij wijsheid, uw wijsheid zij kracht;
Maakt waarheid voor Neerland, dat „kennis is macht!"
